

УДК 94 (477.63) «1985/1986»

О. С. Коваленко

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

**АНТИАЛКОГОЛЬНА КАМПАНІЯ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ
ПІД ЧАС ПЕРЕБУДОВИ
(за матеріалами місцевої преси)**

Досліджено різноманітні форми та методи проведення антиалкогольної кампанії в перші роки Перебудови на Дніпропетровщині за матеріалами місцевої преси. Виявлено недоліки та негативні наслідки заходів щодо боротьби з пияцтвом в області.

Ключові слова: Перебудова, боротьба з пияцтвом, преса, алкоголізм, Дніпропетровщина.

Исследованы различные формы и методы проведения антиалкогольной кампании в первые годы Перестройки на Днепропетровщине по материалам местной прессы. Выявлены недостатки и негативные последствия мероприятий по борьбе с пьянством в области.

Ключевые слова: Перестройка, борьба с пьянством, пресса, алкоголизм, Днепропетровщина.

Different forms and methods of conducting a campaign against alcoholism in the first years of Perestroika in Dnipropetrovs'k region on materials of local press are explored. Failing and negative consequences of measures of the fight against the drunkenness in a region are exposed.

Key words: Perestroika, fight against the drunkenness, press, alcoholism, Dnipropetrovs'k region.

Однією з найважливіших проблем сучасного українського суспільства є алкоголізм. Це справді згубне явище не лише завдає великої шкоди економічному розвитку країни, але й створює соціальну напругу, зокрема розлад у сімейних стосунках тощо. Надто небезпечним, з точки зору розвитку нації, є стрімке зростання обсягів споживання спиртних напоїв серед підлітків. Зрештою, під впливом алкоголю здійснюється велика кількість злочинів, дорожньо-транспортних пригод, що створює безпосередню загрозу людським життям.

Необхідність боротьби з алкоголізмом у сучасному українському суспільстві, як і в будь-якому іншому, є очевидною. Тож не дивно, що держава намагається обмежити, а подеколи й заборонити вживання алкоголю. При цьому вона має спиратися на досвід антиалкогольних кампаній не лише в історії нашої держави, а й зарубіжних країн, урахувавши набуті ними досягнення, а також помилки. Так, яскравим прикладом реалізації антиалкогольної кампанії є боротьба з пияцтвом у СРСР у другій половині 1980-х рр. Досвід радянського минулого доводить, що спроби викоренити алкоголізм недоречно зводити лише до одноразових акцій: слід проводити тривалу, копітку роботу, спрямовану насамперед на формування здорового способу життя.

Дослідження перебігу «горбачовської» антиалкогольної кампанії в СРСР не є новим для пострадянської історичної науки. Незважаючи на практично відсутність комплексних праць, усе ж таки існує ціла низка наукових статей, присвячених окремим аспектам окресленої проблеми. Водночас мусимо констатувати недостатню вивченість питання щодо боротьби держави з пияцтвом на місцях, її регіональних особливостей та ефективності. З огляду на це мета даної статті полягає у висвітленні антиалкогольної кампанії в перші роки Перебудови на Дніпропетровщині, а також дослідженні форм і методів утілення в життя «сухого закону» в регіоні. Задля реалізації мети було використано матеріали місцевої преси – основних періодичних видань Дніпропетровська: газет «Днепр вечерний», «Зоря», «Прапор юності».

Найвідоміша антиалкогольна кампанія в Радянському Союзі отримала назву «горбачовської», бо розпочалася в 1985 р. за два місяці після приходу до влади М. С. Горбачова. Щоправда, комплекс заходів по боротьбі з пияцтвом розроблявся ще за часів Л. І. Брежнєва. Проте зміна вищого державного керівництва протягом 1982–1985 рр. завадила здійснити ці плани. Актуальність проведення кампанії була викликана високим рівнем попиту на спиртне в СРСР у 1980-ті рр., що значно посилювалося специфікою структури і форм споживання – переважання міцних спиртних напоїв, «ударні дози», низька якість вина та горілки, а також недостатнє харчування під час вживання алкоголю. Під впливом зазначених чинників наслідки надмірного споживання алкоголю виявилися надто важкими, а інтенсивність їх проявів – значно вищою, ніж в інших країнах.

Безперечно, керівництво країни не могло ігнорувати проблему пияцтва, яка досягла вражаючих масштабів. Наприкінці 80-х рр. XX ст. 96–97 % дорослого населення вживали спиртне, хоча і з різним рівнем інтенсивності та кількісних показників. При цьому доля так званих закоренілих алкоголіків, тобто осіб з явними ознаками хвороби через тривале зловживання алкоголю, не перевищувала 3–4 %. Між іншим приблизно стільки ж було встановлено й абсолютно непитущих, які повністю відмовилися від спиртного. Водночас суттєво зріс відсоток жіночого алкоголізму. Так, якщо в 1960 р. серед алкоголіків частка жінок становила 8 %, то в 1970 р. – 10 %, а в 1984 р. – уже 13–15 % [4, с. 111].

Сьомого травня 1985 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову «Про заходи щодо подолання пияцтва й алкоголізму, викорінення самогоноваріння», опубліковану в газеті «Правда» від 17 травня 1985 р. У постанові йшлося про необхідність «активізувати діяльність трудових колективів, правоохоронних органів з усунення причин і умов, які спричиняють пияцтво й алкоголізм; підвищити відповідальність керівників підприємств, організацій та закладів за створення в усіх колективах нетерпимого ставлення до будь-яких фактів пияцтва; активніше залучати громадян, і особливо молодь, до суспільно-політичного життя, науково-технічної творчості, пробуджувати глибокий інтерес до художньої самодіяльності, мистецтва, фізкультури та спорту» [10]. Документом також передбачалося скоротити виробництво лікєро-горілчаної продукції на 30 млн декалітрів, виноградного вина – на 20 млн декалітрів, а виготовлення плодоягідних вин припинити взагалі. Зменшувалася й обмежувалася в часі торгівля алкогольними напоями, заборонялося їх споживання не лише на роботі, але навіть під час святкування урочистих подій у колективі та громадських місцях: на вулиці, в магазині, парках і т. ін. До правопорушників мали застосовуватися адміністративні покарання й інші «виховні» заходи, допустимі законодавством. Стрімко розгорнута кампанія мала і своїх супротивників серед вищого керівництва країни (М. О. Тихонов, М. І. Рижков, Г. А. Алієв), які вказували на дефіцит бюджету, проте їхні думки не були враховані.

На виконання постанови було відновлено Товариство боротьби за тверезість. Виробництво спиртного було згорнуто, підвищилися ціни на горілку, а з часом були запроваджені талони. Не випадково в більшості населення спогади про антиалкогольну кампанію дру-

гої половини 1980-х рр. пов'язані головним чином із величезними чергами. До громадян, які знаходилися в нетверезому стані, застосовувалися суворі заходи, причому жодні виправдання не бралися до уваги. Здійснювалися спроби, за прикладом Є. К. Лігачова, створити «зони тверезості» – місця, де повністю припинено продаж алкоголю.

За викорінення алкоголізму активно взялися власті Дніпропетровської області. Форми боротьби з пияцтвом на території Дніпропетровщини висвітлювалися в місцевій пресі, яка, між іншим, була сама по собі засобом цієї боротьби. Шпальта газет того часу рясніли красномовними заголовками на кшталт: «Пьянству – бой!», «За здоровий образ життя!», «Трезвость – норма жизни!», «Чтобы трезвость стала нормой», «Повсеместно утверждать трезвость», «Выпивохам не место за рулем» та ін. Пропаганда здорового способу життя одночасно супроводжувалася численними сатиричними зображеннями, карикатурами, що засуджували алкоголізм і закликали до боротьби із цим згубним явищем. Періодика містить чимало матеріалів, присвячених викриттю пияцтва в побуті.

Аналізуючи обласні газети, доцільно відзначити конкретні методи боротьби з алкоголізмом у Дніпропетровській області. Насамперед це створення антиалкогольних товариств, які повинні були займатися пропагандою здорового стилю життя. Уже за рік в області було створено 4600 організацій боротьби за тверезість, які об'єднували понад 212 тис. чоловік, працювали 152 колективи тверезості [11]. Місцева преса агітувала за дотримання здорового способу життя, зокрема використовувала інформацію про різні спортивні змагання, надаючи друкованим матеріалам яскравого антиалкогольного характеру. Наприклад, у статті «Здоровый, потому что трезвый», присвяченій змаганням із легкої атлетики в клубах «Надежда» (Павлоград) і «Сатурн» (Кривий Ріг), автори зазначали, що кожний член клубу виступає за тверезий спосіб життя, закликаючи створювати подібних фізкультурних товариств для школярів, студентів і робітників [2].

Поряд з антиалкогольними товариствами відкривалися клуби тверезості. У Дніпропетровську подібні організації були нашвидкуруч створені в об'єднанні «Дніпрошина», на заводі ім. Карла Лібкнехта, м'ясокомбінаті, у Придніпровському енергобудівному технікумі, локомотивному депо Придніпровськ-вузол [7]. Клуби тверезості були не менш актуальними для сільських мешканців.

Наприклад, подібний заклад виник у селі Дніпровокам'янці Верхньодніпровського району. Як повідомлялося в газеті «Зоря», для того щоб відволікти жителів села від пияцтва, у клубі організувалися ігри, танці, читання, конкурси на кращого виконавця пісень тощо [3]. Більше того, у Дніпропетровській області було створено понад сто так званих безалкогольних територій, мешканці яких, згідно з повідомленнями преси, нібито відмовилися від продажу та купівлі спиртних напоїв. Серед таких територій, приміром, опинилося місто Зеленодольськ Апостолівського району [11].

Розгортання антиалкогольних ініціатив відповідало рішенням установчої конференції обласної організації Всесоюзного добровільного товариства боротьби за тверезість, яку очолила Л. В. Новицька-Усенко. У звіті конференції повідомлялося про те, що в області лише за рік було створено 177 секцій і клубів тверезості, посилилася пропаганда здорового способу життя, понад 8 тис. спеціалістів із медицини, юстиції, літератури та мистецтва були задіяні як лектори з теми формування в населення «тверезої» суспільної думки. Конференція визначила, що слід не тільки боротися з алкоголізмом, а й ефективно організовувати змістовне та розумне дозвілля трудящих, особливо молоді [9].

Серед населення поширилася пропаганда нового унікального явища, радянського обряду – безалкогольного весілля [11]. З початку 1986 р. і до червня було проведено 64 таких заходи. Так, у статті «Весілля без дзвону бокалів» розповідається про подібне комсомольське безалкогольне весілля: «...сьогодні в кафе «Восход» не чути ярого застільного «гірко!», а замість дзвону наповнених алкоголем бокалів звучить веселий сміх гостей». Автори опублікованого матеріалу виступили із закликком до молодих людей організувати саме такі весілля, при цьому підкреслюючи роль в організації незвичного весілля Дніпропетровського металургійного заводу, де працювало подружжя [5].

Не менш ефективним методом у боротьбі з пияцтвом було закриття винно-горілчаних магазинів. Яскравим прикладом реорганізації торгових закладів такого специфічного профілю є магазин у Дніпропетровську по вулиці Ширшова, 2. На шпальтах газети «Днепр вечерній» повідомляється про те, що до антиалкогольної кампанії тут був винний магазин, де спиртне продавалося навіть на розлив. Згодом його переобладнали на «Соки-мороженое», після чого всім відвідувачам було запропоновано широкий асортимент

мент соків (до десяти найменувань), тістечок, бутербродів, печива, шоколаду, цукерок та морозива [6]. Про масовість подібних випадків зміни торговельної спеціалізації свідчить статистика. Так, на Дніпропетровщині за червень 1986 р. зменшилася кількість винно-горілчаних магазинів із 2900 до 484, а закладів громадського харчування, що торгували спиртним, – із 263 до 72. Як наслідок лише за 1985 р. реалізація спиртних напоїв зменшилася на 650 декалітрів.

Разом із тим скорочення продажу спиртного та закриття відповідних магазинів призвело до дефіциту цих виробів і черг. Звичним явищем стали довгі черги біля спеціалізованих магазинів по п'ятницях задовго до 14-ї. У зв'язку із цим журналіст О. Шарапа задається риторичним питанням: невже обов'язково треба пити у вихідні? «Адже це дні відпочинку, а не хмільного чаду» [14].

У цілому аналіз газет за 1985–1986 рр. свідчить про те, що висвітленню антиалкогольної кампанії на Дніпропетровщині відводилося чільне місце на сторінках місцевої преси. Не інакше як за допомогою засобів масової інформації радянський уряд намагався впливати на суспільну думку, закликаючи до здорового способу життя і боротьби з пияцтвом. Майже в кожному номері можна знайти матеріали, де засуджувався алкоголізм як соціальна девіація, розповідалося про наслідки надмірного споживання алкоголю для здоров'я людини, демонструвався зв'язок між нетверезим станом людини і скоєнням злочинів.

Завдяки засобам масової інформації особливу увагу громадськості було прикуто до тих, хто займався продажем самогону та спиртного. Наочною демонстрацією суспільної огуди стосовно подібних діянь є стаття «Півцарства за пів-литру» в дніпропетровській газеті «Зоря». Мова йде про голову Верховцевського споживчого товариства Л. М. Котелинець, яка на робочому місці організувала «підпільний» продаж алкогольних напоїв для «своїх людей». Замість виписаного для торгівлі чаю до таємного складу завезли десять ящиків горілки, яку конспіративно продавали. У результаті розкриття даної торгової афери жінку було звільнено з роботи [2]. Не менш суворо карали самогонщиків. Так, у зв'язку з виробленням і продажем самогону в 1986 р. за статтею 149 КК УРСР було порушено 99 кримінальних справ [14].

Особливо небезпечними для суспільства, без сумніву, були випадки управління транспортом у нетверезому стані, про які неодноразово писали в дніпропетровській пресі. За даними 1986 р.,

щотижнево затримували близько 30–40 нетверезих порушників, а по суботам їх збирали на виховні лекції у спеціальному приміщенні обласного товариства «Знання». Важко сказати, наскільки ефективними були такі методи перевиховання щодо затриманих за кермом у нетверезому вигляді, проте повторно було притягнуто до відповідальності за неповний 1986 р. аж 57 чоловік. Лише за цей період водіями в нетверезому стані було здійснено 22 дорожньо-транспортні пригоди, унаслідок яких троє осіб загинули і 29 отримали травми різного ступеня тяжкості [13]. А ось випадок, коли жертвами спиртного стали самі водії. У статті «С бутылкой и ружьем» розповідається про братів Копійкіних, які під впливом «зеленого змія» грабували приватних перевізників [1].

Таким чином, перебіг антиалкогольної кампанії на території Дніпропетровської області в 1985–1986 рр. контролювався місцевою владою. У ході боротьби з пияцтвом було проведено цілу низку заходів: створення антиалкогольних товариств, клубів тверезості й навіть цілих «безалкогольних територій», жителі яких начебто відмовлялися від споживання і продажу алкоголю; повсюдно лунала пропаганда здорового способу життя, що передбачало відмову від спиртного навіть під час різних урочистостей, зокрема весілля; закривалися винно-горілчані магазини, замість яких облаштувалися торгові пункти продажу різної безалкогольної продукції (соків, випічки, морозива); активно допомагала преса, насичена тематикою боротьби з пияцтвом, гумористичними карикатурами та сатиричними віршами про любителів спиртного, будучи сама по собі засобом реалізації антиалкогольної кампанії. Разом із тим, як свідчить інформація на шпальтах місцевої періодики, боротьба з пияцтвом викликала чимало проблем: масово поширилося самогонування, яке власті переслідували аж до кримінальної відповідальності, утворилися величезні черги біля пунктів продажу спиртних напоїв, правоохоронні органи продовжували фіксувати злочини, скоєні в нетверезому стані, а створення різних антиалкогольних товариств переважно мало адміністративно-примусовий характер.

Бібліографічні посилання

1. **Анин В.** С бутылкой и ружьем / В. Анин // Днепр вечерний. – 1986. – 11 авт.
2. **Гострозорий П.** Півцарства за пів-литру / П. Гострозорий // Зоря. – 1986. – 14 серп.
3. **Дубина М.** У клубі тверезості / М. Дубина // Зоря. – 1985. – 7 жовт.

4. **Заиграев Г. Г.** Государственная политика, как фактор алкоголизации населения / Г. Г. Заиграев // Социологические исследования. – 1997. – № 4. – С. 109–116.
5. **Кауман В.** Весілля без дзвону бокалів / В. Кауман // Прапор юності. – 1985. – 5 жовт.
6. **Кузьменко Н.** На чашечку кофе / Н. Кузьменко // Днепр вечерний. – 1985. – 18 окт.
7. **Мезинская Е.** Повсеместно утверждать трезвость / Е. Мезинская // Днепр вечерний. – 1985. – 16 нояб.
8. **Николаев А. В.** Антиалкогольные кампании XX века в России / А. В. Николаев // Вопр. истории. – 2008. – № 11. – С. 67–78.
9. **Помазан А.** Чтобы трезвость стала нормой / А. Помазан // Днепр вечерний. – 1985. – 30 окт.
10. Постановление ЦК КПСС «Об усилении борьбы с пьянством и о наведении порядка в торговле крепкими спиртными напитками» // Правда. – 1985. – 17 мая.
11. Тверезість – норма життя: цифри і факти // Зоря. – 1986. – 15 черв.
12. **Хіль Н.** Здоровий, бо тверезий / Н. Хіль // Прапор юності. – 1985. – 10 груд.
13. **Чигринец В.** Выпивохам не место за рулем / В. Чигринец // Днепр вечерний. – 1986. – 4 авг.
14. **Шарапа А.** Протрезвились – спохватились... / А. Шарапа // Днепр вечерний. – 1986. – 1 июля.

Надійшла до редколегії 17.11.2012 р.